

5

Rolnicze użytkowanie ziemi

Agricultural land use

5.1 Użytki rolne

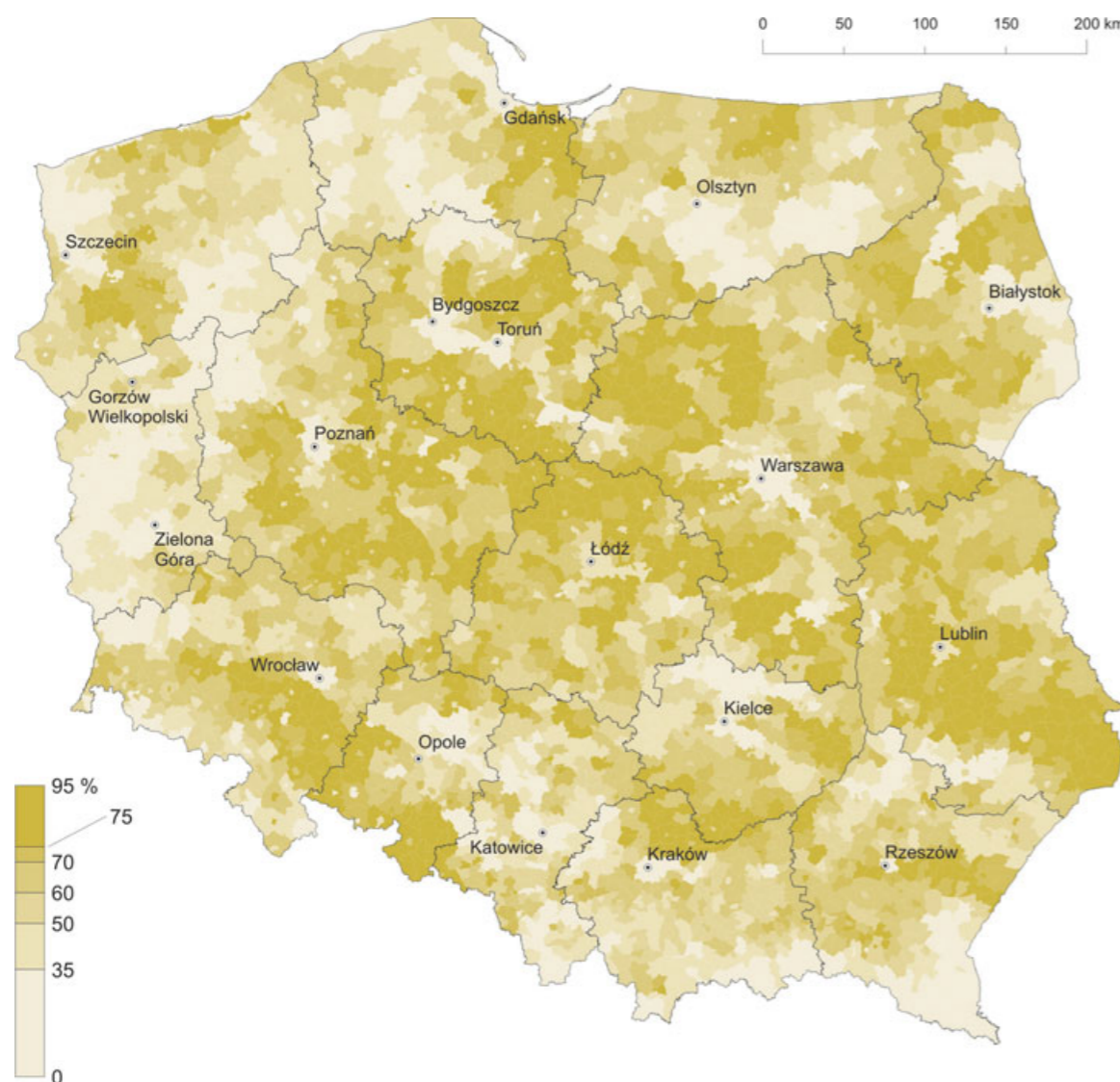
Korzystne dla gospodarki rolnej warunki środowiska przyrodniczego, wzrost liczby ludności oraz stosunkowo niski w porównaniu z państwami Europy Zachodniej poziom rozwoju gospodarczego kraju, powodowały w przeszłości dynamiczne powiększanie powierzchni użytków rolnych. Odbywało się to głównie kosztem lasów. Proces zajmowania coraz to

nowych terenów pod użytkowanie rolnicze doprowadził w wielu regionach kraju do nadmiernego wylesienia. Zmienił się również krajobraz, a różnorodną roślinność naturalną zastąpiły monokultury.

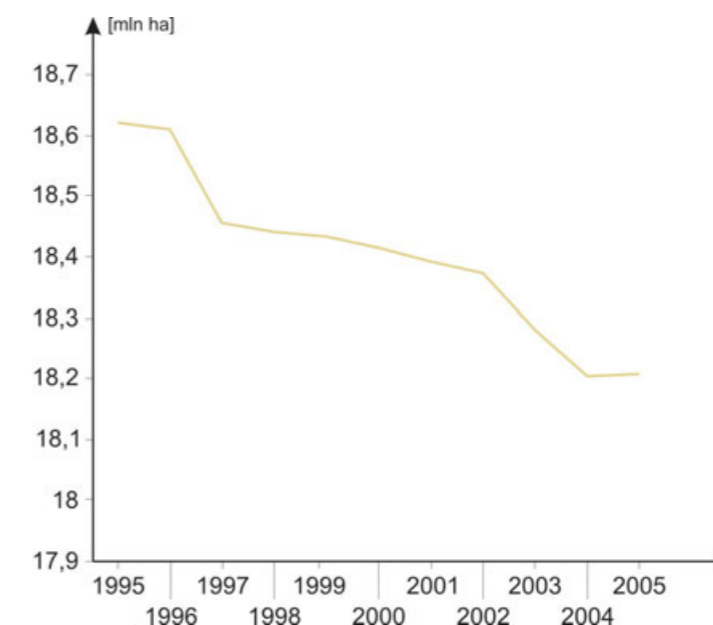
Współczesną Polskę charakteryzuje wysoki udział użytków rolnych w powierzchni ogólnej. Przez kolejne stulecia, aż do okresu międzywojennego, powierzchnia użytków rolnych wzrastała. Rozwój gospodarczy odrodzonego państwa polskiego po 1918 r. zahamował ten proces. Powierzchnia gruntów rolnych zaczęła nawet maleć, mimo że nadal pozyskiwano je kosztem lasów. W 1938 r. w granicach ówczesnej Polski użytki rolne zajmowały około 66% ogólnej powierzchni kraju.

W wyniku zniszczeń wojennych zaprzestano uprawy na około 7,5 mln ha, ale zaraz po wojnie odzyskiwano utracone przez rolnictwo grunty. Od lat 1950. powierzchnia użytków rolnych zaczęła się zmniejszać i proces ten trwa do dziś. Jest to związane z urbanizacją i uprzemysłowieniem kraju oraz akcją zalesiania słabych jakościowo gruntów. Największe ubytki wystąpiły na terenie pojezierzy oraz Karpat, gdzie słabe ziemie rolne na ogół zalesiano. Na innych obszarach kraju kosztem użytków rolnych wzrastał przede wszystkim udział terenów osiedlowych, przemysłowych i komunikacyjnych. Największa redukcja ziem zagospodarowanych przez rolnictwo nastąpiła w sąsiedztwie wielkich aglomeracji miejskich (Górny Śląsk, Warszawa, Łódź, Kraków, Poznań, Wrocław, Trójmiasto). Według Powszechnego Spisu Rolnego z 2002 r. użytki rolne zajmowały obszar 18 344,8 tys. ha, z tego faktycznie użytkowano rolniczo 16 899,3 tys. ha, czyli 54% powierzchni kraju.

Obraz przestrzennego zróżnicowania rozmieszczenia użytków rolnych jest funkcją dwóch zasadniczych elementów, tj. presji demograficznej o różnym nasileniu w poszczególnych częściach kraju oraz stopnia przydatności warunków przyrodniczych dla rolnictwa. Koncentracja gruntów rolnych cechuje obszary o urodzajnych glebach, tj. Żuławy Wiślane, Wyżynę Małopolską, Wyżynę Lubelską i Nizinę Śląską. Duży

Udział użytków rolnych w powierzchni ogólnej, 2005
Share of agricultural land in total area, 2005

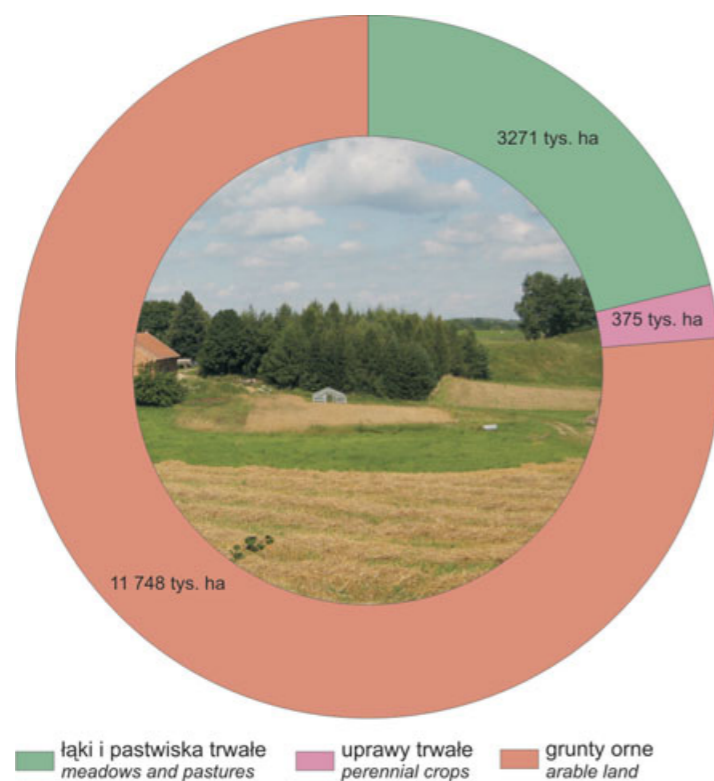
Zmiana powierzchni użytków rolnych
Change in the area of agricultural lands

udział tych ziem występuje w środkowej i wschodniej części kraju, ale wiąże się to bardziej z dużym odsetkiem ludności wiejskiej i słabo rozwiniętym przemysłem niż warunkami przyrodniczymi. Najniższy udział użytków rolnych charakteryzuje tereny o niekorzystnych dla rolnictwa warunkach przyrodniczych (Karpaty, Sudety, Góry Świętokrzyskie, Kraina Wielkich Jezior, Polesie Lubelskie), silnie zalesioną północno-zachodnią Polskę oraz obszary o wysokim stopniu uprzemysłowienia i zurbanizowania.

Powierzchnia użytków rolnych w Polsce w latach 1995 i 2005 [ha]

Forma użytkowania	1995	2005
Użytki rolne	18 622 227	18 208 403
w tym:		
Grunty orne	14 285 615	13 861 249
Sady	289 939	283 616
Łąki	2 417 340	2 632 289
Pastwiska	1 629 333	1 431 249

Źródło: GUS (Bank Danych Regionalnych).

Struktura użytków rolnych, 2007
Structure of agricultural lands, 2007

Kierunki rolniczego zagospodarowania ziemi są rozmaite w różnych regionach. Wynika to zarówno ze zmiennych w ujęciu przestrzennym warunków agroekologicznych, jak i z dotychczasowego rozwoju społeczno-ekonomicznego poszczególnych obszarów kraju. W strukturze użytków rolnych największą rolę odgrywają grunty orne, które zajmują ponad $\frac{3}{4}$ ich ogólnej powierzchni. Dużo mniejsze znaczenie mają użytki zielone (łąki i pastwiska) oraz sady. Upadek rolnictwa uspołecznionego po 1989 r. i prywatyzacja ziemi nie przyniosły istotnych zmian w strukturze jej rolniczego użytkowania.

Poland is characterised by a high share of agricultural land in total surface. This is the effect of the socio-economic relations, existing in the past, low level of economic development, compared to the countries of Western Europe, and rural overpopulation. Concentration of agricultural land is observed on areas with fertile soils and in the less industrialised central and eastern parts of the country. The lowest shares of agricultural land are observed on areas featuring natural conditions disadvantageous for farming, the highly forested north-western Poland, and the areas characterised by high degree of industrialisation and urbanisation. Arable land takes most important share in the structure of agricultural land.

Zalesiane użytki rolne (fot. K. Czapiewski)
Afforestation of the agricultural lands (by K. Czapiewski)

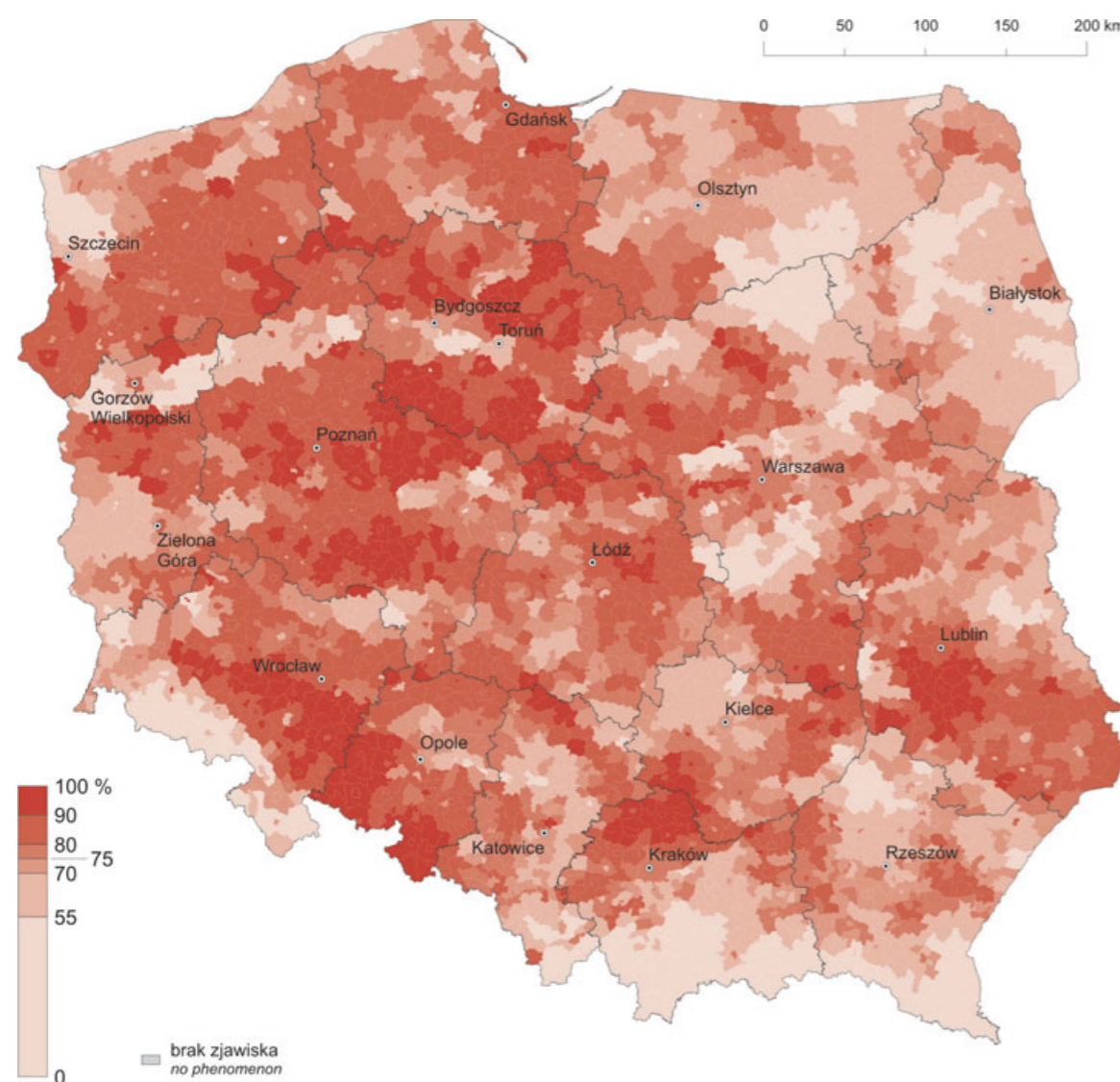

Grunty przygotowane pod inwestycje budowlane (fot. K. Czapiewski)
Plots prepared for construction developments (by K. Czapiewski)

5.2 Grunty orne

Grunty orne są w Polsce najważniejszą kategorią użytków rolnych. W 2004 r. ich powierzchnia wynosiła 12 685 tys. ha, co dawało 77% ogólnej powierzchni ziem zagospodarowanych przez rolnictwo. Największa koncentracja upraw polowych jest na obszarze Wielkopolski i zachodniej części Mazowsza oraz na terenach o najkorzystniejszych warunkach agroekologicznych (Wyżyna Lubelska, Wyżyna Małopolska, Żuławy Wiślane, Nizina Śląska, Kujawy). Najmniej jest ich na terenach górskich

(Sudety, Karpaty, Góry Świętokrzyskie), w podmokłych odcinkach dolin rzecznych (Noteć, San, Odra, Narew, Biebrza itp.), na bagnach Polesia Lubelskiego oraz północno-wschodniej Polsce – panują tu mało korzystne warunki przyrodnicze do uprawy roślin: duże nachylenie stoków utrudnia prowadzenie prac polowych, nieodpowiednie są stosunki wodne, zbyt długo zalega pokrywa śnieżna, krótki jest okres wegetacji.

Udział gruntów ornych w ogólnej powierzchni użytków rolnych, 2005
Share of arable lands in total area of agricultural lands, 2005

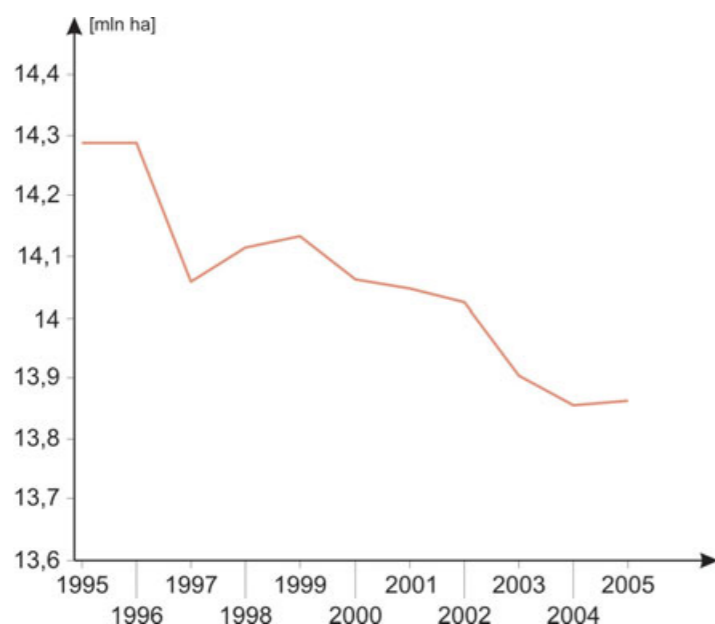

Uprawy na zwartych powierzchniach gruntów ornych (fot. J. Bański)
Cultivation on compact areas of arable lands (by J. Bański)

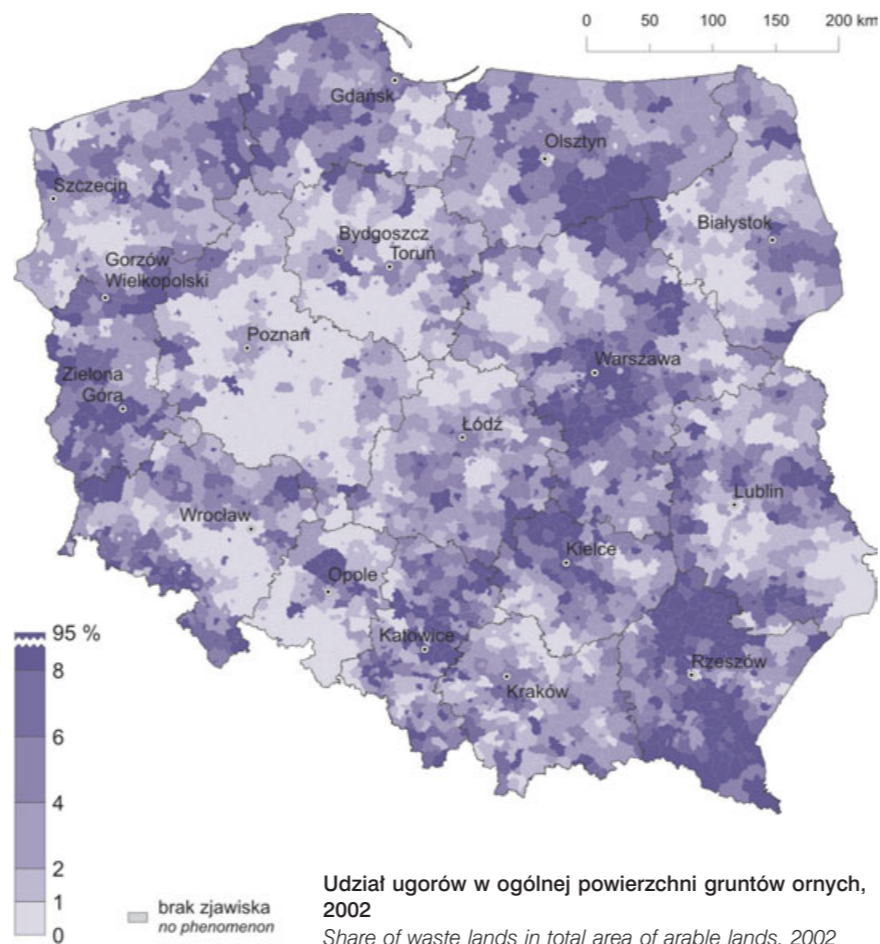
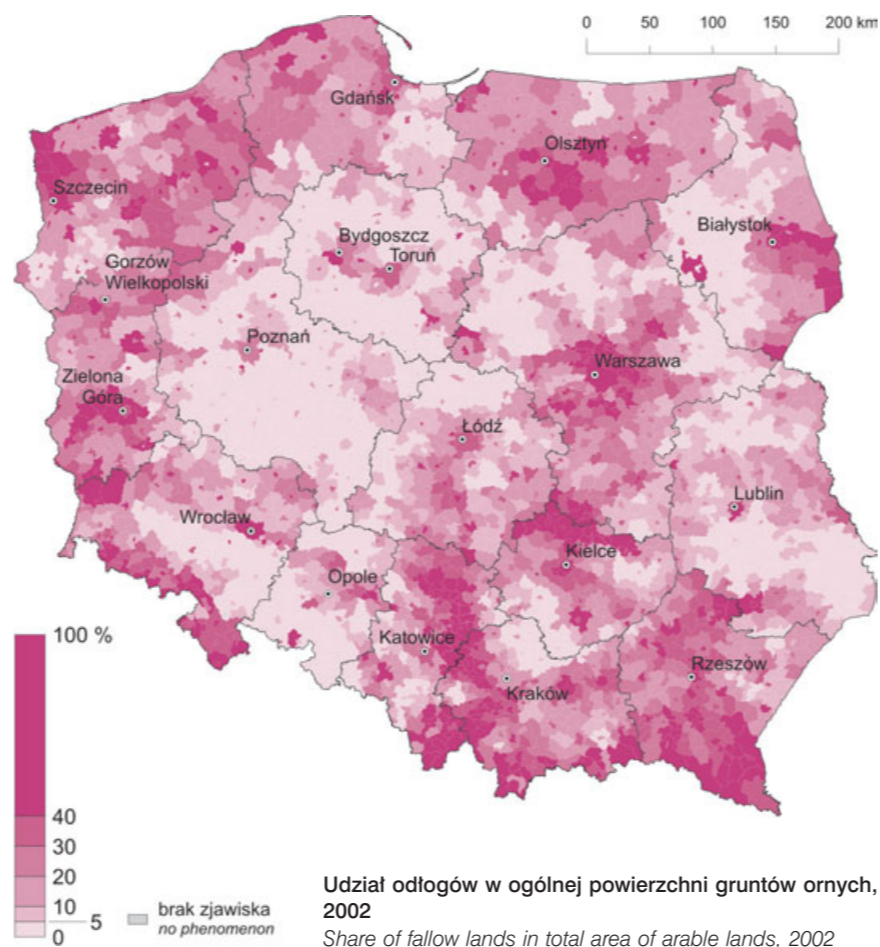
Mozaika upraw zbożowych (fot. J. Bański)
Mosaic of cereal fields (by J. Bański)

Niewielka część gruntów ornych jest okresowo nieuprawiana – tzw. ugory i odłogi. Po okresie wzrostu powierzchni gruntów odlogowanych i ugorowanych w latach 1990–2002 (ich powierzchnia wzrosła z 163 tys. ha do 2,2 mln ha), nastąpił równie dynamiczny jej spadek, co należy wiązać z wprowadzeniem dopłat bezpośrednich po akcesji Polski do UE.

Zmiana powierzchni gruntów ornych
Change in the area of arable lands

Arable land is the most important category of agricultural land. It accounts for approximately 77% of the total area used by agriculture. The highest shares of arable land exist in the region of Wielkopolska, western part of Masovia, on Lublin Upland, Małopolska Upland, Vistula Delta, Silesian Lowland and in Cuiavia.

Orka na gruntach ornych (fot. J. Bański)
Ploughing on arable land (by J. Bański)

Zaorane grunty orne (fot. J. Bański)
Ploughed arable land (by J. Bański)

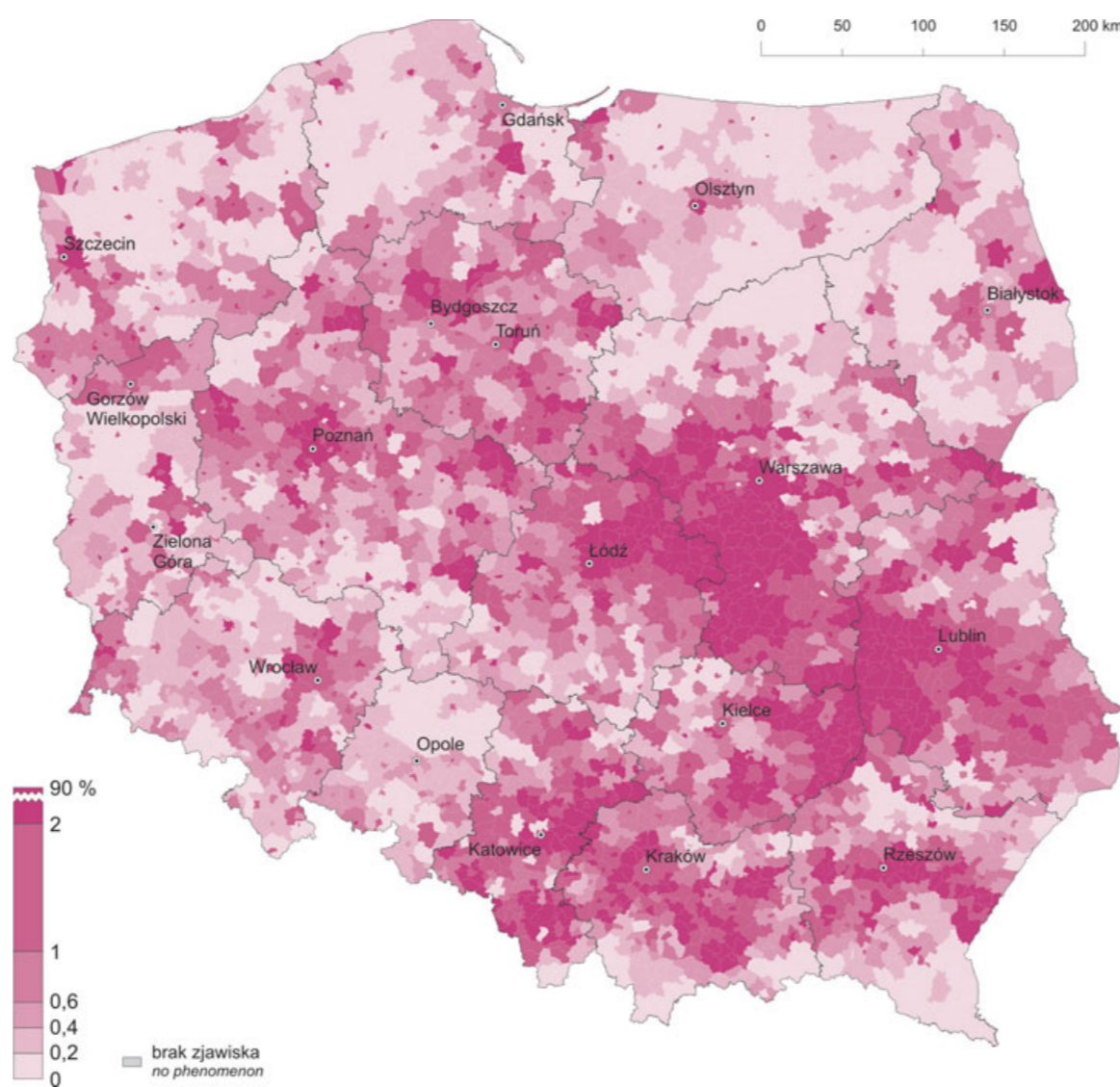
Grunty po żniwach (fot. J. Bański)
Land after harvest (by J. Bański)

5.3 Uprawy trwałe

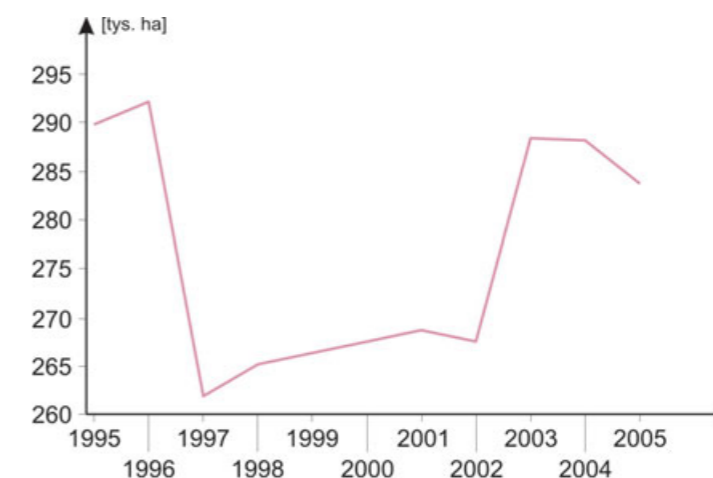
Grupę upraw trwałych tworzą: sady, krzewy owocowe i jagodowe, winnice i chmielniki. W Polsce największa jest rola sadów, które zajmują około 1,6% powierzchni użytków rolnych. Uprawy sadownicze tworzą większe powierzchnie tylko w kilku rejonach Polski: w górnej i środkowej dolinie Wisły oraz południowo-wschodniej części kraju. Można wyróżnić 3 główne rejony sadownicze: grójecko-skierniewicki, sandomierski i podkarpacki. Najintensywniejszymi uprawami sadowniczymi wyróżniają się okolice Grójca (woj. mazowieckie), a obszar ten nazywany jest „największym sadem Europy”. Rekordowa pod względem udziału sadów jest gmina Belsk Duży, gdzie zajmują one ponad 70% powierzchni użytków rolnych.

W uprawach sadowniczych zdecydowanie przeważają jabłonie, którym najlepiej odpowiadają warunki klimatyczne. Popularność jabłoni wynika też z upodobań konsumpcyjnych Polaków oraz możliwości długotrwałego przechowywania owoców. Stosunkowo dużo uprawia się także grusze, śliwy, wiśni i czereśni.

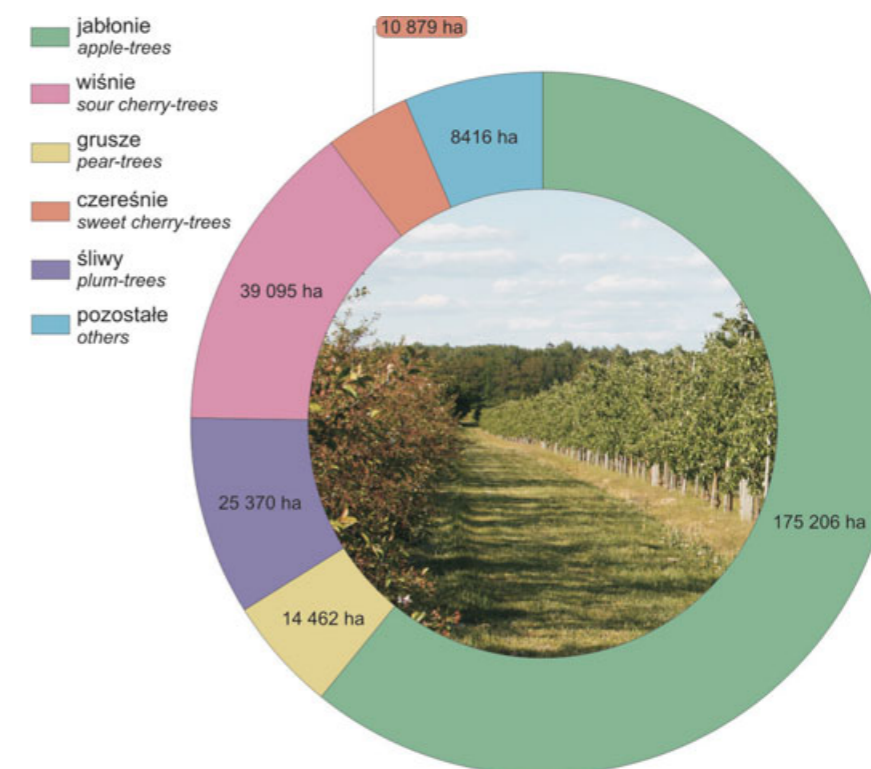
Wśród upraw trwałych i półtrwałych ważną rolę odgrywa uprawa krzewów owocowych, truskawek i chmielu. W 2004 r. powierzchnia krzewów owocowych zajmowała około 65 tys. ha, natomiast truskawki uprawiano na 52 tys. ha. Krzewy owocowe – to przede wszystkim porzeczki i maliny; około 30% upraw porzeczki i ponad 60% upraw malin koncentruje się w woj. lubelskim. W 2003 r., udział Polski w produkcji truskawek w całej Unii Europejskiej wyniósł 14%, malin 38% a porzeczki 45%.

Udział sadów w ogólnej powierzchni użytków rolnych, 2005
Share of orchards in total area of agricultural lands, 2005

Zmiana powierzchni sadów
Change in the area of orchards

Powierzchnia pod drzewami owocowymi, 2007
The area under fruit trees, 2007

Among the perennial crops most important in Poland are orchards, taking around 1.6% of agricultural land. Three main areas of intensive fruit production can be distinguished in Poland: Grójec-Skierniewice, Sandomierz and Subcarpathia. Among the fruit trees apple trees dominate, accompa-

nied by pears, plums, sour and sweet cherries. Currant and raspberry bushes are most important among the fruit-bearing bushes. In 2003 the share of Poland in production of strawberries in the European Union amounted to 14%, of raspberries – to 38%, and of currants – to 45%.

5.4 Użytki zielone

Łąki i pastwiska tworzą kategorię użytków zwaną użytkami zielonymi. Charakterystyczne dla łąk wieloletnie trawy, turzyce i rośliny motylkowe pozyskiwane są na paszę. Istnieje szereg różnych klasyfikacji łąk: ze względu na czas użytkowania (przemienne, trwałe), genezę (naturalne, seminaturalne, sztuczne), intensywność użytkowania (ekstensywne, intensywne) itd. Pastwiska służą do wypasu zwierząt, w warunkach naszego kraju od wiosny do jesieni. Pastwiska uprawowe wymagają odpowiednich zabiegów rolniczych, takich jak: włókowanie, bronowanie, nawożenie. Niektóre obszary wypasu zwierząt włącza się do tzw. pastwisk-nieuzżytków, na których praktycznie nie wykonuje się prac rolniczych.

Ze względów siedliskowych użytki zielone dzieli się na nizinne i górskie. Na terenach nizinnych są to łąki i pastwiska grądowe, zalewowe i bagienne. Łąki i pastwiska grądowe występują na siedliskach świeżych, umiarkowanie wilgotnych lub w pobliżu rzek. Roślinność łąkową charakteryzuje bogactwo gatunkowe, głównie traw i roślin motylkowych. Łąki zalewowe znajdują się na obszarze czasowo zalewanym przez rzekę. Dzięki żyznej glebie roślinność wykazuje się jeszcze większym bogactwem gatunkowym i dużymi przyrostami. Łąki i pastwiska bagienne występują na terenach wilgotnych i mokrych, z utrudnionym odpływem wód gruntowych. Torfy o kwaśnym odczynie porasta mało urozmaicona roślinność o niskiej wartości paszowej. Największe powierzchnie łąk bagiennych występują nad Narwią i Biebrzą. W przypadku górskich użytków zielonych dzielimy je na łąki i pastwiska górskie śródleśne, które powstały w wyniku wycięcia lasu oraz hale wysokogórskie, stanowiące naturalne zespoły roślinne nad górną granicą lasu.

Pod względem udziału użytków zielonych w strukturze użytków rolnych, Polska znajduje się na jednym z ostatnich miejsc w Europie. Rozdrobniona gospodarka rolna, o znacznych zasobach siły roboczej, preferowała uprawy polowe, dlatego użytki zielone zajmują tylko około 21% ogólnej powierzchni użytków rolnych. W 2004 r. powierzchnia łąk wynosiła 2390 tys. ha, a pastwisk – 975 tys. ha. Najwięcej użytków zielonych jest na obszarach o niskiej jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej. Łąki koncentrują się wzdłuż dolin większych rzek, w górach i na terenach podmokłych. W pozostałych częściach kraju, ich udział rzadko przekracza 10%. Pastwiska występują głównie w północno-wschodniej Polsce, w Karpatach i na Pogórzu oraz w Sudetach – zajmują tam średnio 20% powierzchni użytków rolnych.

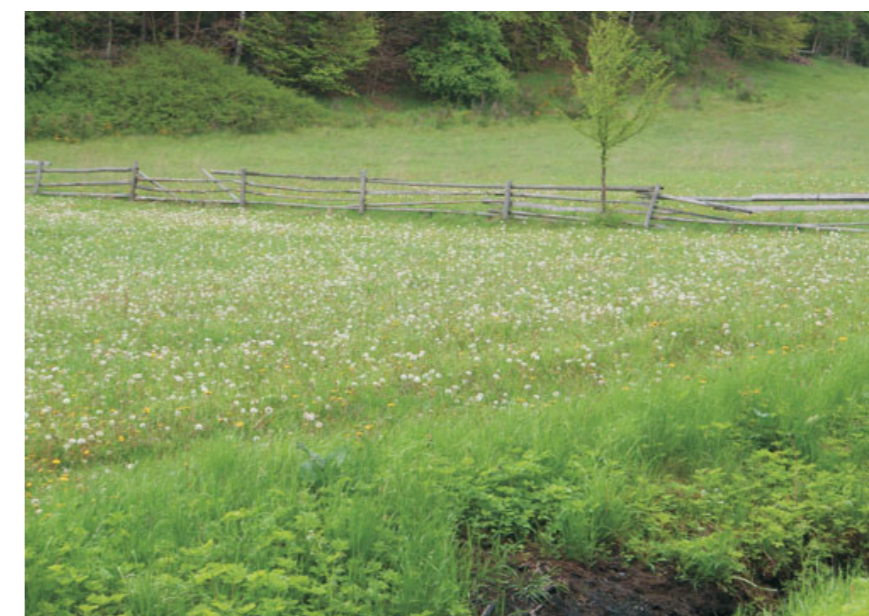
Łąka kośna w północnej Polsce (fot. J. Bański)
Mowed meadow in northern Poland (by J. Bański)

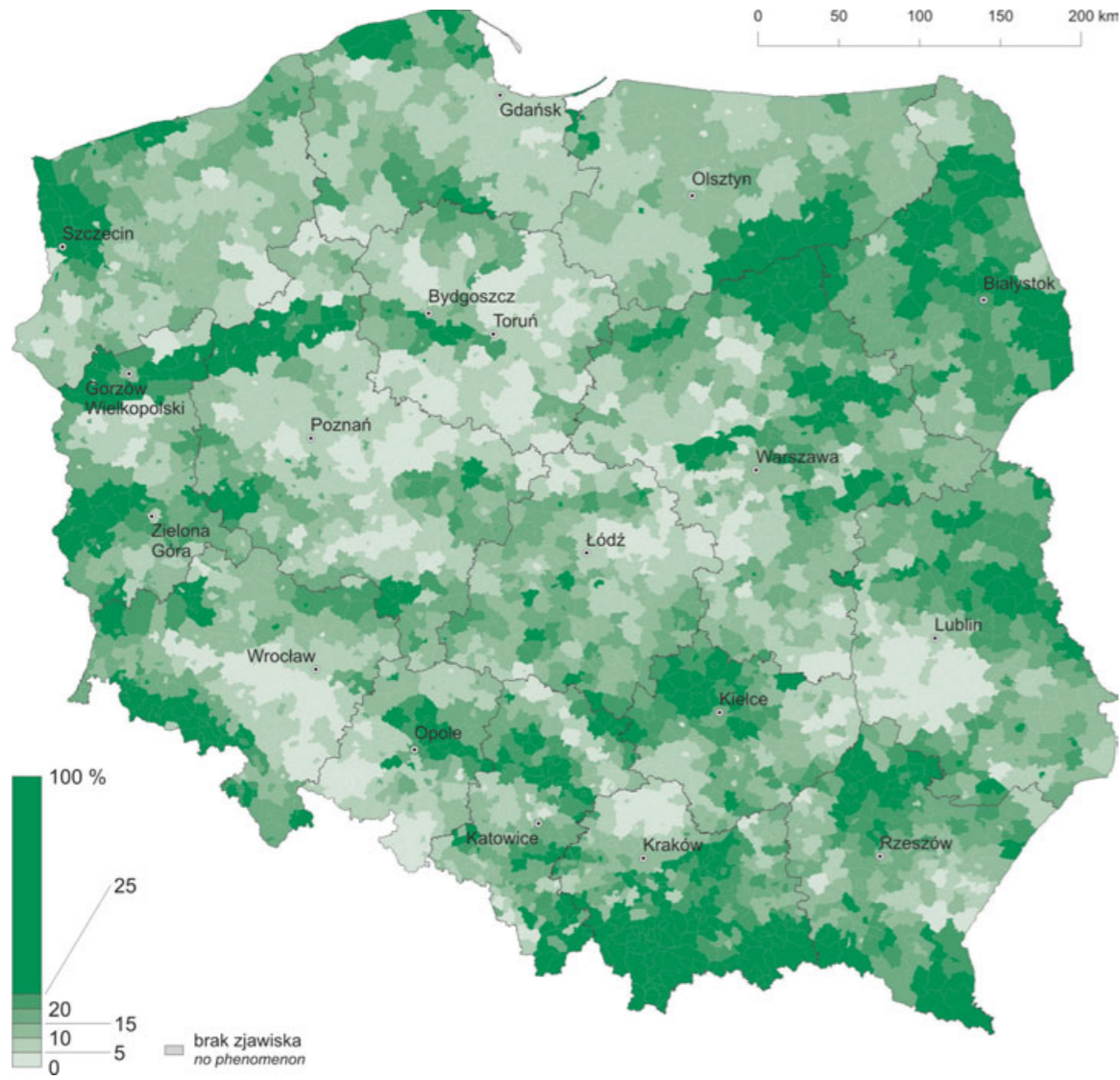
Łąka naturalna na Roztoczu (fot. J. Bański)
Naturally grown meadow in Roztocze Hills (by J. Bański)

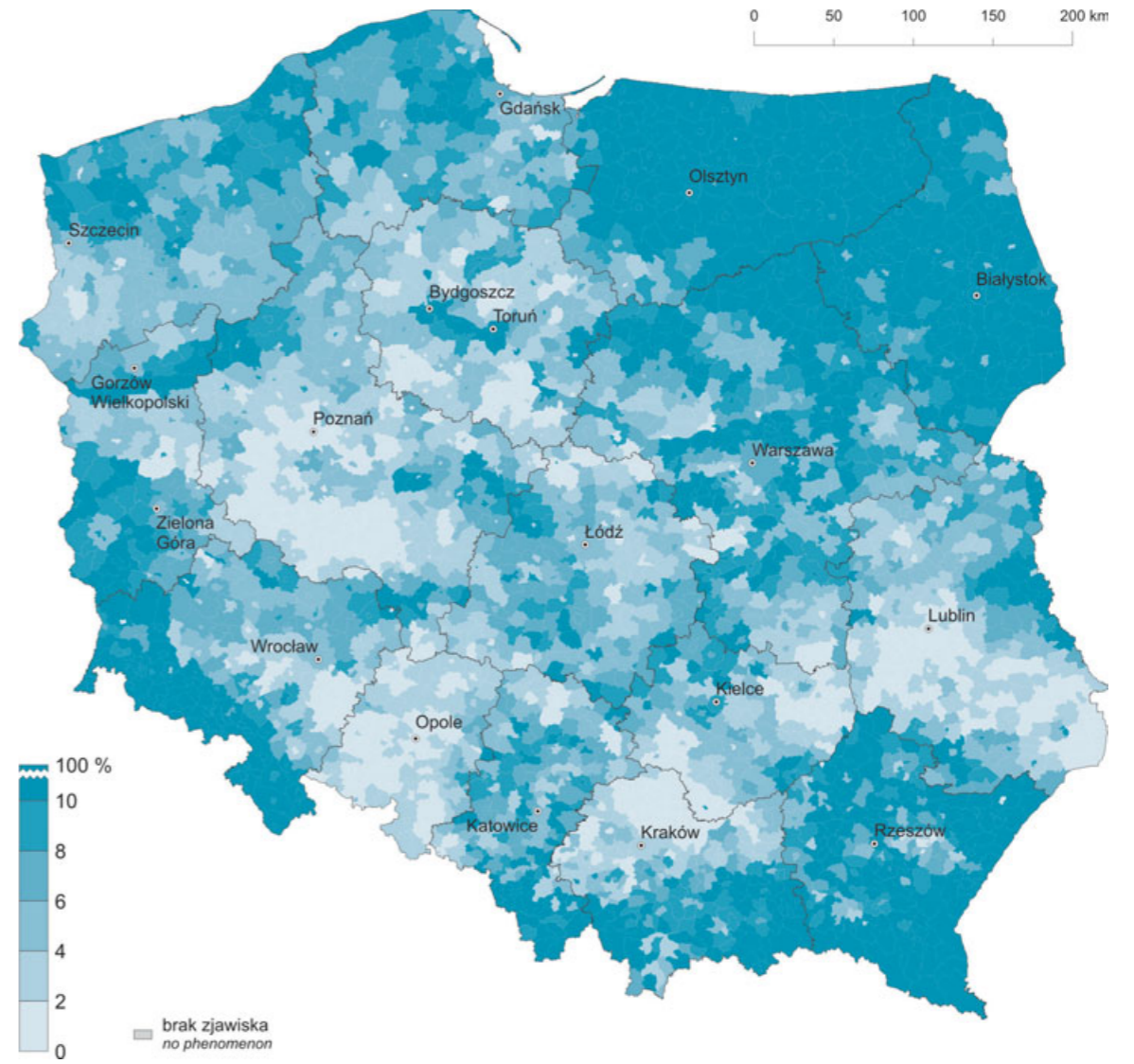
Sianokosy w dolinie Brdy (fot. J. Bański)
Hay making in the valley of Brda river (by J. Bański)

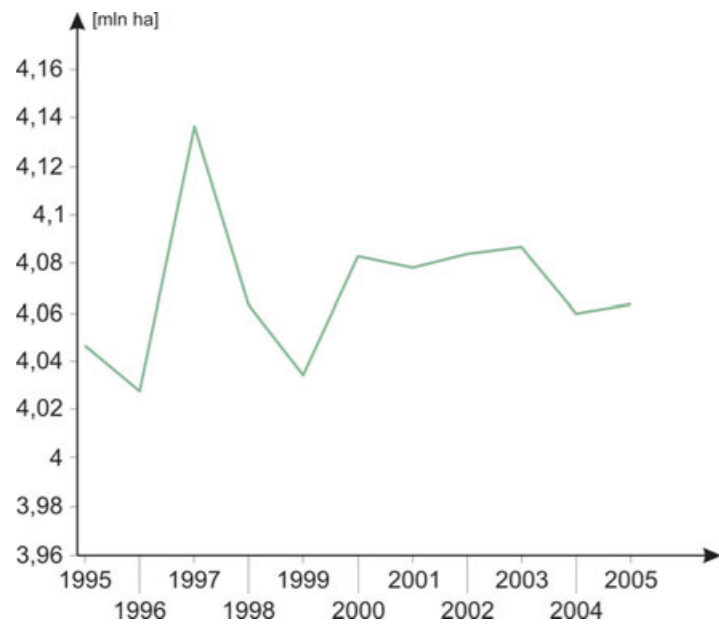
Pastwisko (fot. K. Czapiewski)
Grassland (by K. Czapiewski)

Udział łąk w ogólnej powierzchni użytków rolnych, 2005
Share of meadows in total area of agricultural lands, 2005

Udział pastwisk w ogólnej powierzchni użytków rolnych, 2005
Share of pastures in total area of agricultural lands, 2005

Zmiana powierzchni użytków zielonych
Change of the area of permanent grasslands

Grasslands occupy around 21% of the total agricultural land. In 2004 the area of meadows was 2 390 000 hectares, and of pastures – 975 000 hectares. The biggest areas of grasslands exist in the regions, characterised by low quality of agricultural production space. Meadows concentrate along the valleys of bigger rivers, in the mountains and on wet areas. Pastures exist mainly in the north-eastern part of the country, in the Carpathians and their foothills, as well as in Sudety Mts.